

Valence sloves umístění v českém, ruském a německém jazyce

Bohuslava Golčáková
Katedra germanistiky a slavistiky FF ZČU v Plzni
golcakov@kag.zcu.cz

Valency of location verbs in Czech, Russian and German

ABSTRACT: The paper introduces the research of valency properties of location verbs in Czech, Russian and German. For this purposes, we make use of the semantic classification prepared by the Department of the Russian language under the guidance of Professor L.G. Babenko. The aim of the research was to compare the valency properties of location verbs in Russian, Czech and German and to assemble a Russian-German-Czech valency dictionary. The dictionary provides valency frames with basic syntactico-semantic characterization of the verbs (number of complementations, their morphological forms and obligatoriness) and examples. The examples were obtained excerpts from the Russian National Corpus, the Czech National Corpus and Corpus processed by the Institute for German Language in Mannheim. The dictionary contains 524 Russian lexical units and their equivalents in German and Czech.

Key words: location verbs, valency of verbs, valency dictionary

Klíčová slova: slovesa umístění, valence sloves, valenční slovník

Valenční syntax je již několik desetiletí jedním z klíčových směrů lingvistiky. Od 60. let 20. století až do současnosti valenční teorie prošla dlouhým vývojem, stala se jedním z významných směrů zkoumání větné struktury a zůstává aktuální i nadále. Příčina zájmu o valenční syntax tkví ve snaze lingvistů zkoumat větnou strukturu nejen z hlediska formy, ale i z hlediska sémantického, ve snaze popsat jednotlivé větné členy a provést klasifikaci větných členů nejen na úrovni povrchové, ale i klasifikovat slovesná doplnění na úrovni smantické, a tím popsat hloubkovou (tektogramatickou) strukturu věty.

Přestože se v poslední době můžeme setkat s chápáním valence i v souvislosti se substantivy, adjektivy a jinými slovními druhy, původně byl pojem valence spojován výhradně se slovesy a dosud je převážně tak chápán. Valencí v naší práci rozumíme schopnost slovesa otevírat další pozice a vázat na sebe další větné členy ve větě, jejichž přítomnost je pro vytvoření jazykově správné věty v daném jazyce nezbytně nutná. Za stěžejní práci pro vznik a další rozvoj valenční syntaxe lze bezpochyby považovat práci L. Tesnière *Základy strukturální syntaxe* (1959). L. Tesnière chápe sloveso jako strukturální centrum věty, které otevírá ve větě volná místa. Tato místa musejí být pro vytvoření gramaticky správné věty obsazena. Počet a typ těchto míst závisí na situaci, která je slovesem pojmenována, přičemž můžeme předpokládat, že počet těchto pozic závisí na sémantickém typu slovesa (srov. Теньер 1959, Кацнельсон 1972, Апресян 2006).

V souvislosti s výzkumem valence sloves v ruském, českém a německém jazyce je nutné zmínit některé významné valenční slovníky, které byly doposud sestaveny. Jedná se o práci M. V. Lebedevové (2003), P. N. Denisova a V. V. Morkovkina (1983), lexikografické práce L. G. Babenko a skupiny ruských lingvistů s názvem *Russkij glagol* (Ruské sloveso), práci českých lingvistů N. Svozilové, R. Prouzové a A. Jirsově (1997), práce autorů elektronického valenčního slovníku VALLEX 2.5. M. Lopatkové, Z. Žabokrtského a V. Benešové.

Klíčovými pracemi věnovanými valenci německých sloves jsou *VALBU – Valenzwörterbuch deutscher Verben* Ch. Schumachera (2005) a *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben* (1982) G. Helbiga a W. Schenkela.

Všechny výše uvedené slovníky se však zaměřují na valenci sloves pouze jednoho jazyka. Konfrontační studie, které by srovnávaly valenci sloves v několika jazycích, nejsou příliš časté a pokud se objevují, zaměřují se většinou na porovnání valence sloves ve dvou, jen zřídka ve více jazycích. Jako příklad lze uvést práci *Семантико-синтаксическое сопоставление славянских языков на материале белорусского, польского, русского и чешского языков* (Руденко – Ивашина – Яумен, 2004), v níž autoři srovnávají valenční vlastnosti sloves čtyř jazyků – běloruského, polského, ruského a českého. Nutno podotknout, že většina prací se zabývá rozdíly na povrchové úrovni věty, tzn. rozdíly ve formálním (morfematickém) vyjádření jednotlivých slovesných doplňků. Sémantickým vlastnostem sloves a vztahu sémantiky a valenčních vlastností slovesa nebyla až na vzácné výjimky věnována pozornost. Za jednu z těchto výjimek lze považovat přehled v práci *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu* (Žaža, 1999: 89–94).

Cíl našeho výzkumu spočíval v popisu a charakteristice valenčních vlastností sloves označujících umístění v rusko-česko-německém srovnávacím plánu a ve zjištění shod a rozdílů ve valenčním rámci jednotlivých sloves a při vyjadřování jednotlivých slovesných doplňků na povrchové úrovni věty. Výsledkem výzkumu je rusko-česko-německý valenční slovník, který popisuje valenční vlastnosti sloves vybrané sémantické skupiny a při jehož sestavování byl použit jak přístup sémantický, tak přístup formální. Při výzkumu jsme se rozhodli vycházet ze sémantických vlastností slovesa a zjistit, jaký vliv má jeho význam (pokud vůbec nějaký vliv má) na sémantické valence v hloubkové struktuře věty a následně na jejich formální (morfematické) vyjádření na povrchové úrovni. Naším cílem bylo potvrdit či vyvrátit hypotézu o nerozlučném propojení hloubkové a povrchové struktury věty, myšlenku, že syntaktická (povrchová) struktura věty je do určité míry pouhým odrazem vlastností lexikálních jednotek na úrovni hloubkové. Nutno podotknout, že se tato myšlenka v odborné literatuře již nejednou objevila (V. Mathesius, E. Kurilovič, A. A. Cholodovič, J. D. Apresjan, L. I. Bogdanovová a další).

Za výchozí jsme pro náš výzkum valence zvolili sémantickou klasifikaci ruských sloves, která byla zpracována kolektivem Katedry současného ruského jazyka Uralské federální univerzity prvního ruského prezidenta B. N. Jel'cina v Jekatěrinburgu a skupinou ruských lingvistů s názvem *Русский глагол* (Ruské sloveso). Zmíněná klasifikace je představena v pracích *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание* (1999) a *Русские глагольные предложения. Экспериментальный синтаксический словарь* (2002).

Na základě práce *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание* (1999) a s přihlédnutím k frekvenci a stylistickému zabarvení sloves, zařazených autory tohoto slovníku do sémantické skupiny sloves označujících umístění, jsme sestavili zjednodušenou verzi dané sémantické skupiny. Tato zjednodušená klasifikace se stala výchozí při sestavování valenčního slovníku, který obsahuje 524 ruských lexikálních jednotek a jejich ekvivalentů v českém a německém jazyce. Elektronická verze slovníku je dostupná na webových stránkách <http://home.zcu.cz/~golcakov/publikace.htm>. Struktura dané sémantické skupiny je následující:

1. Slovesa označující umístění objektu (278 ruských lexikálních jednotek)

1.1.Slovesa označující umístění objektu na určitém místě určitým způsobem (66 ruských lexikálních jednotek)

1.2.Slovesa označující umístění objektu v důsledku fyzického působení na objekt (95 ruských lexikálních jednotek)

1.3.Slovesa označující umístění objektu v důsledku jeho přesunu (117 ruských lexikálních jednotek)

2. Slovesa označující umístění subjektu (84 ruských lexikálních jednotek)

3. Slovesa označující pokrytí objektu (151 ruských lexikálních jednotek)

3.1.Slovesa označující pokrytí objektu (116 ruských lexikálních jednotek)

3.2.Slovesa označující kruhové pokrytí objektu (16 ruských lexikálních jednotek)

3.3.Slovesa označující oblékání (19 ruských lexikálních jednotek)

4. Slovesa označující skrývání objektu (11 ruských lexikálních jednotek)

Každé ruské lexikální jednotce zařazené námi do dané sémantické skupiny je věnováno jedno slovníkové heslo, sestávající z: 1. výkladu významu daného slovesa v ruském jazyce, který byl pro naše účely převzat z práce *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание* (Babenko, 1999); 2. ekvivalentů ruského slovesa v českém a německém jazyce, 3. valenčního rámce slovesa v každém ze tří zkoumaných jazyků, 4. příkladových vět s daným slovesem v každém ze zkoumaných jazyků. Příklady byly získány excerpcí z následujících zdrojů:

- Národního korpusu ruského jazyka, zpracovávaného skupinou lingvistů především z Moskvy, Sankt-Petěrburgu, Kazaně, Voroněže, Saratova a volně přístupného na webových stránkách <http://www.ruscorpora.ru/>;
- Českého národního korpusu, vytvořeného Ústavem pro jazyk český a dostupného na základě registrace na webových stránkách <http://ucnk.ff.cuni.cz>;
- elektronického systému COSMAS (Corpus Search, Management and Analysis System), zpracovávaného Ústavem pro jazyk německý v Mannheimu, dostupného na webových stránkách <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/uebersicht.html> (na základě registrace) a umožňujícího vyhledávání ve 109 elektronických korpusech německého jazyka.

Příklady získané excerpcí z těchto zdrojů byly dále analyzovány. V první fázi byly určovány aktanty, rozlišována obligatorní a fakultativní volná doplnění a následně volná doplnění, typická pro dané sloveso. Dále jsme se zaměřili na sémantiku jednotlivých doplnění (např. typ činitele – životný / neživotný / část těla / přírodní jev), jejich obligatornost a fakultativnost a způsob jejich jazykového (morfematického) vyjádření na povrchové úrovni věty. V následující fázi byl určen valenční rámec slovesa, do kterého jsme zahrnuli aktanty, obligatorní volná doplnění a fakultativní volná doplnění, která považujeme za typická pro dané sloveso. Vytvořený valenční rámec tak dává sémanticko-syntaktickou charakteristiku daného slovesa a představuje jak hloubkovou, tak i povrchovou strukturu věty. Aktanty a obligatorní volná doplnění jsou ve valenčním rámci zvýrazněny tučným písmem. Volná doplnění, která jsme klasifikovali jako typická pro dané sloveso, jsou uváděna bez

zvýraznění. Při určování valenčního rámce jsme vycházeli z Funkčního generativního popisu (srov. Sgall 1967, 1998, 2006; Panevová 1980, 1998, 1999), na jehož základě byl sestaven i elektronický valenční slovník českých sloves *VALLEX 2.5* (viz <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/doc/home.html>). Způsob uvádění valenčního rámce v tomto slovníku jsme zvolili za výchozí i pro naši práci, oproti valenčnímu slovníku *VALLEX 2.5* jsme do valenčního rámce doplnili pouze funktor označující finitní slovesný tvar V_f .

Rozlišujeme 5 aktantů (vnitřních doplnění slovesa): aktor/konatel (ACT), pacient (PAT), výsledek děje (EFF), adresát (ADDR), původ (ORIG). U sloves označujících umístění se vyskytovaly nejčastěji první dva aktanty, ve výjimečných případech jsme se setkali i s aktantem označujícím výsledek děje (EFF) a adresáta (ADDR). Kromě aktantů hrají ve valenčním rámci námi zkoumaných sloves velice důležitou roli obligatorní volná doplnění označující především směrovou či prostorovou orientaci děje (DIR1, DIR2, DIR3, LOC). Ve většině případů jsme tato volná doplnění vyhodnotili jako obligatorní. Obligatornost přitom rozumíme povinnou přítomnost daného doplnění v hloubkové struktuře, přičemž je nutné zdůraznit, že ne vždy musí být dané doplnění nezbytně vyjádřeno i na rovině povrchové. Pro rozlišení obligatorních a fakultativních volných doplnění jsme využívali tzv. dialogový test (srov. Panevová 1980: 29–34).

Pro označení jednotlivých doplnění ve valenčním rámci používáme v souladu s *Valenčním slovníkem českých sloves* (2008) a elektronickým valenčním slovníkem *VALLEX 2.5* zkratky, tzv. funktoři (srov. Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová 2008: 20–23). Morfematické vyjádření jednotlivých aktantů i volných doplnění na povrchové úrovni je ve valenčním rámci zachyceno formou indexu u jednotlivých funktořů. Jednotlivé pády jsou značeny příslušnými číslicemi (1 – nominativ, 2 – genitiv, 3 – dativ, 4 – akuzativ, 6 – lokativ, 7 – instrumentál). Pokud je daná pozice vyjádřena předložkovou skupinou (většinou u DIR1, DIR2, DIR3, LOC, EFF, CAUS), potom index u daného funktoře sestává z lemmatu předložky a čísla pádu (např. do+2, v+4, in+4). U aktantů je seznam morfematických forem, tj. jazykových výrazových prostředků dané pozice, úplný a jiné jazykové prostředky nelze pro vyjádření těchto valenčních pozic využít. Příkladem může být nominativ pro vyjádření aktora/konatele (ACT) či akuzativ pro vyjádření pacienta (PAT). V případě volných doplnění (obligatorních i fakultativních) jsou morfematické formy explicitně zachyceny, v žádném případě však nelze považovat daný výčet za konečný (především u pozic DIR3, LOC). Zachycený způsob jazykového vyjádření uvedených pozic vychází z příkladových vět, které jsou ve slovníku uvedeny. Lze tedy konstatovat, že zatímco morfematické vyjádření aktantů je určováno rekcí řídicího slovesa, forma obligatorních volných doplnění (DIR3, LOC) je určována především významem těchto doplnění (směr dovnitř, směr ven, směr na povrch něčeho, směr z povrchu pryč atd.).

Na základě analýzy valenčních rámců jednotlivých sloves byly zjištěny tyto základní valenční rámce:

1. «ACT₁ V_fPAT₄DIR3 / LOC»
2. «ACT₁ V_fPAT₄MEANS»
3. «ACT₁ V_fPAT₄»

Slovesa s valenčním rámcem «ACT₁ V_f PAT₄ DIR3 / LOC» popisují situaci, kdy aktor/činitel ACT (obvykle člověk nebo živá bytost) umísťuje pacient PAT (obvykle člověka, živou bytost, neživý předmět nebo část těla) na určité místo. V povrchové struktuře věty je

ve všech třech zkoumaných jazycích aktor/činitel ACT vyjadřován jménem v nominativu, v tradiční syntaxi bývá nazýván subjektem. Patient PAT je vyjadřován rovněž jménem, ovšem v akuzativu, a v tradiční syntaxi mu odpovídá přímý předmět. Kromě těchto dvou aktantů se ve valenčním rámci sloves vyskytuje volné doplnění označující směr, popř. místo děje. Toto volné doplnění považujeme za obligatorní, ačkoli ne vždy musí být na povrchové úrovni vyjádřeno. Ve všech třech jazycích má toto doplnění podobu předložkové skupiny, sestávající z předložky a jména. Na rozdíl od aktantů, jejichž vyjádření je na povrchové úrovni jednoznačné, v případě obligatorních volných doplnění označujících směr či místo nelze mluvit o jediném možném jazykovém vyjádření. Jejich morfematické vyjádření závisí ne na významu slovesa samotného, nýbrž na významu daného obligatorního volného doplnění. V souvislosti s tím můžeme říci, že právě předložka v dané předložkové skupině je elementem, který hraje významnou roli a určuje význam předložkové skupiny jako celku. Umístění předmětu směrem dovnitř něčeho je vyjadřováno v ruštině předložkovou skupinou „в+4“, které v českém jazyce odpovídá předložková skupina „do+2“ a se kterou v německém jazyce koresponduje skupina „in+4“. Pro vyjádření umístění předmětu na povrch něčeho je v ruském jazyce používána předložková skupina „на+4“, v českém jazyce předložková skupina „na+4“ a v německém jazyce potom předložková skupina „auf+4“ (při horizontálním umístění předmětu).

- *Я расписался и положил книгу на стол. - Иван Петрович снял очки и положил их на стол. - Наконец меня внесли в автомобиль и положили на твердую кушетку. - Я положила руку на живот. - Я положила ребенка в коляску. - Ребенка закачали и положили в кроватку.*
- *Курфик положил на стůл, ze kterého smetl vše, co překáželo. - Glidden se na chvíli zastavil a položil svítilnu na zem. - Sundal modrou čepici se stříbrnou šňůrkou a položil ji na židli. - Cormac na okamžik položil ruce na kamna. - Všechno jsem položil na podlahu. - Maminka položila dcerku do postýlky a tiše za sebou zavřela dveře.*
- *Legen Sie ein Kissen oder eine Decke auf einen Tisch. - Die Kinder legen den Einkaufszettel auf den Ladentisch. - Natürlich kann man das Baby auch in den Kinderwagen legen. - Sie können Ihr Baby auch in einen federnden Hängekorb oder in den Kinderwagen legen und es in den Schlaf wiegen.*

V souvislosti s tím je však nutné zmínit, že ne vždy se ve všech třech jazycích typ doplnění shoduje. Při analýze valenčních rámců byly zjištěny případy, kdy české a ruské sloveso vyžadují doplnění označující místo, které je na povrchové úrovni morfematicky vyjádřeno předložkovou skupinou „в+6“ a „в+6“, německé sloveso se však na rozdíl od slovesa českého a ruského pojí s doplněním DIR3 označujícím směr děje, které je na povrchové úrovni vyjádřeno předložkovou skupinou „in+4“ (srov. *очутиться - ocitnout se - gelangen / geraten*). Případy tohoto typu však nejsou příliš časté a typ doplnění se většinou ve všech třech jazycích shoduje.

- *В конце концов они очутились в помещении, где пол и стены были выложены кафелем. - Кулак очутился в ящике письменного стола. - Я очутился в каком-то темном, непонятном для меня месте. - Между тем мы очутились в большом зале, где сидели, лежали и бродили примерно пятьдесят человек различного возраста. - И еще прежде, чем понял, что произошло, очутился в воде. - Наконец, преодолев все трудности, я очутилась в магазине и начала бросать в тележку необходимые продукты. - Как он очутился на улице и с кем? - Первое и главное - что было бы со мной, если бы я очутился на необитаемом острове. - Когда они очутились на кухне, было уже совсем темно.*
- *Vzadu opět bez klepání otevřel dveře a ocitl se v kanceláři. - Prošla jsem nevelkým předpokojem a ocitla se v prostorné místnosti. - Člověk by řekl, že se ocitl v zahradě nějakého zámku. - Vyškrábal se nahoru a ocitnul se v ohromné jeskyni. - Vystoupal po úzkém schodišti, otevřel dveře z bambusu a ocitl se v kruhové místnosti. - Člun proklíčkoval mezi nebezpečnými útesy a ocitnul se na otevřeném moři. - Děkoval v duchu školnímu trenérovi, že jej naučil tak boxovat, ale vzápětí se ocitl na zemi. - Jana přišla o všechny peníze a ocitla se na ulici bez jediné koruny.*
- *Ich bin plötzlich in einen wunderschönen Garten geraten. - Ich erinnere mich nicht daran, wie ich hierher geraten bin. - Als Profi bin ich irgendwann in eine Sackgasse geraten. - Ein deutsches Ehepaar war bei einer Wanderung in steiles Gelände geraten. - Wir sind in ein abgelegenes Dorf geraten.*

Ke slovesům s valenčním rámcem «ACT₁ V_f PAT₄ DIR₃ / LOC» lze zařadit následující sémantické podskupiny:

- a) slovesa označující umístění objektu na určitém místě určitým způsobem (*pokládat, věšet*),
- b) slovesa označující umístění objektu v důsledku fyzického působení na objekt (*zatloukat*),
- c) slovesa označující umístění objektu v důsledku jeho přesunu (*zavádět*),
- d) slovesa označující umístění subjektu (*zabodávat se*),
- e) slovesa označující oblékání (*oblékat, přehazovat*)
- f) slovesa označující skrývání objektu (*schovávat, skrývat*).

U sloves označujících umístění objektu v důsledku jeho přesunu se lze setkat ještě s dalším obligatorním volným doplněním, a sice doplněním DIR₁, které odpovídá na otázku „odkud?“. V ruském jazyce je dané doplnění vyjadřováno předložkovou skupinou „из+2“ (směr zevnitř něčeho ven) nebo „с+2“ (směr z povrchu něčeho pryč), které v českém jazyce odpovídá předložková skupina „z+2“ („s+2“). V německém jazyce je dané doplnění vyjadřováno předložkovými skupinami „aus+3“ nebo „von+3“.

- *Из центра Москвы отселят каждого двадцатого жителя. - Из Бутово отселят жильцов 10-ти частных домов. - Было принято решение отселить нижегородцев на зиму из аварийных домов. - В Японии 10 тысяч человек пришлось отселить из зоны наводнения. - Более 80 человек отселили из ростовского общежития. - В Тернополе из-за разлитой ртути пришлось отселить жителей из двух домов.*
- *V úterý odpoledne zazvonili soudní exekutoři, aby ji vystěhovali z bytu. - Případného nájemce by totiž jen obtížně z bytu vystěhovali. - Rodinu vystěhovali z bytu. - Z bytovny vystěhovali další neplatiče. - Protestoval proti tomu, že ho vystěhovali z bytu.*
- *Wir werden schauen, dass wir die Mieter mit dem nötigen Anstand aus dem Haus absiedeln.*

Další skupinou sloves s uvedeným valenčním rámcem jsou slovesa označující oblékání. Tato slovesa odrážejí situaci, kdy člověk pokrývá někoho nebo sám sebe oblečením, tzn. umisťuje oblečení na někoho, na sebe samého, popř. na určitou část těla. Doplnění DIR₃, které je v ruském jazyce morfematically vyjádřeno předložkovou skupinou „на+4“ (*на себя, на голову*) a v českém jazyce předložkovou skupinou „na+4“ (*na sebe, na hlavu*), v německém jazyce zcela chybí. Kromě toho i v českém a ruském jazyce se uvedené doplnění na povrchové úrovni věty často vypouští.

- *Алеша, не торопясь, надел свои кальсоны и рубашку, потом верхнюю одежду. - Маргарита Николаевна надевала в передней пальто. - Надеваю пижаму и, выпив коньяку, - ложусь спать, чуть не в 10 часов вечера. - Я бы на его месте надела легкие шорты и сандалии. - Он быстро надел ботинки и накинул плащ. - Она быстро надевает туфли и берет меня под руку. - Валя надела на голову широкую соломенную шляпу и сбежала вслед за дедом по ступеням. - Петр вздохнул и молча надел фуражку.*
- *Zjistil, že už asi neusne, a proto vstal, umyl se a oblékl si šortky. - Jana se osprchovala a oblékla si letní zelené šaty. - Tatínek nalepil na obálku známku, oblékl si kabát a vyšel z domu. - Nakonec vstal, oblékl si župan a zmizel v koupelně. - Oblékl si uniformu a sešel po schodech do přízemí. - Otec vylezl z postele a oblékl si kalhoty. - Sestra si obula černé kožené kozačky. - Jaké boty si mám dnes obout?*
- *Sie hat einen warmen Pulli angezogen. - Noch während sie ihre Schuhe anzog, streckte sie ihm ihre Hand entgegen. - Er wendete sein Pferd um, brachte die falsche Braut wieder nach Hause und sagte, das wäre nicht die rechte, die andere Schwester solle den Schuh anziehen. - Trotz Prellungen habe er seine Mütze wieder aufgesetzt und sei weitergelaufen.*

V souvislosti se slovesy oblékání se setkáváme ještě s jedním relativně častým typem doplnění, a sice benefaktivem (BEN). Benefaktiv označuje osobu, která má určitý užitek z daného jednání. Pokud se jedná o situaci oblékání, benefaktivem je člověk, který se obléká (v tomto případě je benefaktiv identický se subjektem a v českém jazyce je vyjádřen zvratným zájmenem *si*, v ruském a německém jazyce bez vyjádření), popř. může být benefaktivem člověk, který je někým jiným oblékán. Potom se benefaktiv ve všech třech jazycích vyjadřuje jménem v dativu. V ruském jazyce je možné toto doplnění vyjádřit i předložkovou skupinou „на+4“.

- *Однажды Луиза Генриховна надевала мне короткие штаны. - А главное, что жених надевает невесте кольцо. - Герман, Андрей, Вера, Николай, Ольга и я надевали малышам ботинки и завязывали шнурки. - Мне все-таки удалось надеть на нее шерстяные носки и уложить на кровать. - Он подумал и надел на мальчиков трусы, а майку и кофточку дал им в руки - нести. - Тогда мы надели на телохранителя мое пальто и меховую шапку. - Мама на меня все это надела, а на голове завязала огромный белый бант.*
- *Matinka oblékala malému Pěťovi kraťasy a čistě tričko. - Proč jsi jí ještě neoblékla bundu a čepici?*
- *Weil sie ihn nicht wecken wollte, habe sie ihm keinen Schlafanzug angezogen. - Dann hat sie ihm weiße Handschuhe angezogen. - Er hat ihm seine Jacke angezogen. - Besorgte Bewohner haben ihm einen kuscheligen Bademantel angezogen - was bei den herbstlichen Temperaturen durchaus verständlich ist! - Meine Mutter schaffte es nicht, ihr warme Sachen anzuziehen.*

Doplnění DIR3 se vyskytuje také ve valenčním rámci sloves označujících umístění subjektu. Na rozdíl od jiných sloves s tímto valenčním rámcem se u sloves této sémantické podskupiny neseťkáme s patientem PAT. Tato slovesa pojmenovávají situaci, v níž se objevuje pouze jeden účastník - aktor/činitel ACT (člověk, živá bytost, neživý předmět), který je na povrchové úrovni věty vyjadřován jménem v nominativu.

- *При сборе ягод крыжовника его колючки вонзаются в руки. - Она шла и каждый раз ожидала, что вот-вот пуля вонзится в спину. - Сотни игол вонзались в меня, а я чувствовал лишь ликование. - Правда, он отбил удар, меч Вадима опять вонзился в землю. - Брошенное копье вонзилось в землю. - В воздухе свистнул нож и вонзился в землю прямо у сапог отпрянувшего воеводы. - Нож вонзился ему в шею. - Нож просвистел в воздухе и метко вонзился в горло одного из латиносов, войдя в него по самую рукоять. - Лезвие топора глубоко вонзилось в его плечо, раздробив ключицу.*
- *Kopí se zapíchlo do země jen kousek ode mě. - Podpatky se zapíchávaly do trávníku. - Špendlík se mi zapíchl do ruky. - O Vánocích se mu zapíchla do krku rybí kost. - Do zad se mu zabodl šíp. - Cítil, že se mu nůž zabodl do boku. - Jednou rukou chytil šíp, který se mu zabodl do prsou. - Pak přiletěl oštěp a zabodl se mu do břicha. - Do jeho kabátu se zabodly dva šípy.*
- *Die Trichinen bohren sich in den Darm ein. - Die Tannennadeln bohrten sich tief in die nackten Sohlen ein. - Die spitzen Absätze hatten sich in den weichen Waldboden eingebohrt. - Überall waren die 12 Zentimeter langen Nägel angebracht worden, glücklicherweise aber hatten die Automobilisten ihr Fahrzeug noch nicht benutzt, so dass sich das Metall nicht in die Pneus eingebohrt hatte. - Wäre das Messer ein paar Millimeter tiefer eingedrungen, hätte die Schneide den Lungenflügel erreicht. - Die Schüsse waren in ein Wiesenbord eingedrungen. - Der Angeklagte habe so steil von oben gestochen, dass das Messer nicht tief in den Körper eingedrungen sei.*

Slovesa skrývání se vyznačují tím, že se u nich kromě doplnění DIR3 může objevit i doplnění LOC. Při důkladném prozkoumání je však možné dojít k závěru, že věty s danými doplněními nejsou zcela významově identické.

- *На дворе стояла глубокая ночь, даже звезды попрыгали за тучами. (LOC) - Они мгновенно попрыгали за машинами и больше не выглядели. (DIR3)*
- *Jakmile jsem otevřela dveře, kořata se poschovávala do stodoly. (DIR3) - Děti dováděly na zahradě, potom se poschovávaly na půdě a ve stodole a najednou bylo ticho. (LOC)*
- *Деньги мы спрятали в сейф. Мы вместе спрятали револьвер в ящик. (DIR3) - Книгу я спрятала в ящичке стола. Он вынул из ящичка папку, запер ящик на ключ и ключ спрятал в кармане. (LOC)*

- *Обыikle jsme klíče od domu schovávali pod rohožku. Zaklapl jsem nůž a schoval jej do kapsy. (DIR3) - Munici a zásoby schovávali v malých skrýších. Žena si koupila malý revolver, který před manželem schovávala na různých místech. Postavil se do pozoru a cigaretu schoval za zády. (LOC)*
- *Хозяйка испугалась машины и спряталась в чулан. Он спрятался за песочницу и стал смотреть. Вова спрятался под сиденье. (DIR3) - Митрофан спрятался под диваном. Сергей вышел из кустарника и спрятался за деревьями у опушки леса. Николай долго прятался на чердаке материнского дома. (LOC)*
- *Kotě se schovalo na půdu. Lidé se před deštěm schovávali do aut. Adam se schoval za lavičku, měl strach. (DIR3) - Čtveřice dětí se schovávala za skálou. (seděla tak, aby je nikdo nenašel) Když jsme byly se sestrou malé, schovávaly jsme se pod postelí. (často) (LOC)*

Druhým základním valenčním rámcem, který se u sloves, která byla předmětem našeho výzkumu, vyskytuje, je valenční rámec «ACT₁ V_f PAT₄ MEANS». Tento valenční rámec je typický pro slovesa označující pokrytí a částečně i pro slovesa označující umístění objektu na určitém místě určitým způsobem. Slovesa s uvedeným valenčním rámcem popisují situaci, kdy 'je v důsledku děje pokryt celý povrch nebo zcela zaplněn objem nějakého předmětu Y předmětem nebo látkou X'. Předmět nebo látka X, které jsou umístěny a kterými aktor/činitel (ACT) pokrývá celý povrch nebo zcela zaplňuje objem předmětu Y, přenechávají svoji pozici ve větě právě předmětu Y, jehož objem je v důsledku děje zcela zaplněn, popř. jehož povrch je zcela pokryt. Tento předmět Y se stává druhým aktantem a předmět nebo látka X, kterými je povrch pokrýván, popř. objem zaplňován, vystupují jako obligatorní volné doplnění označující prostředek (MEANS).

První aktant - aktor/činitel (obvykle člověk) - je ve všech třech jazycích na povrchové úrovni vyjádřen jménem [anim] v nominativu. Druhý aktant - patient - označuje předmět Y, jehož povrch je v důsledku děje zcela pokryt, popř. jehož objem je zcela zaplněn, a na povrchové úrovni je vyjadřován jménem [concr] v akuzativu. Posledním slovesným doplněním je prostředek (MEANS), který je v ruském a českém jazyce morfematically vyjadřován instrumentálem jména, v německém jazyce potom předložkovou skupinou „mit+3“.

Jak již bylo řečeno, uvedený valenční rámec se vyskytuje především u sloves označujících pokrytí a kruhové pokrytí, částečně u sloves označujících umístění objektu na určitém místě určitým způsobem (srov. *заряжать что чем, засеивать что чем, накрывать что чем, обвешивать что чем, обкладывать что чем, обставлять что чем, окружать что чем, увешивать что чем, устилать что чем*).

- *Приехав в Париж, обвешала она всю комнату фотографиями родных и видами дорогой сердцу Украины. - Паломники приветствуют их, раздают им сладости и монетки, обвешивают гирляндами цветов. - Они обвешивают себя драгоценностями с головы до ног. - Он обвешает все близлежащие кусты табличками «Опасно!».*
- *Вуз jsme ověsili rudými závěsy a kůň dostal za uši červené girlandy. - Právě takoví jako on by strhali korále ze zápěstí urozených dam a ověsili jimi otrokyně. - Místo náušnic se ověsila věcmi, které byste u mě doma objevili v nejnižším šuplíku. - Vánoční stromček jsme ověsili slaměnými ozdobami.*
- *Das Entsorgungsamt hat bereits im Juni die Bäume mit Kehrichtsäcken behängt, um auf die Einführung der Einmalabfuhr aufmerksam zu machen. - Wir haben eine elegante Dame mit neuen Accessoires behängt.*

Posledním základním valenčním rámcem, který jsme na základě provedené analýzy vyčlenili, je valenční rámec «ACT₁ V_f PAT₄». Slovesa s tímto valenčním rámcem označují situaci pokrytí objektu, přičemž aktorem/činitelem jsou přírodní jevy (sníh, voda, jinovatka atd.) nebo rostliny (listí, jehličí atd.), které pokrývají (sebou) určitý povrch. Jedná se v podstatě o slovesa označující umístění subjektu, přičemž subjektem jsou výše uvedené

přírodní jevy, popř. rostliny. Nutno podotknout, že právě u uvedené podskupiny jsme se nejčastěji setkávali s problémem při určení odpovídajícího ekvivalentu v češtině a ruštině.

- *На некоторых улицах листья пятнами покрыли тротуары. - Желтые листья покрыли дороги. - Опавшие листья покрыли землю. - Опасная пыль покрывает дороги.*
- *Chodníky i silnice pokrylo mokré opadané listí. - Lesní cestu pokrývalo jehličí. - Silnici pokryla vrstva mokrého rozbředlého sněhu. - Chodník pokryla vrstva opadaného listí.*
- *Blüten, Blätter und Samen verschiedener Pflanzen bedecken bald den Asphalt. - Die bunten Blätter fallen, bedecken bald den Boden, verbinden sich mit ihm allmählich zu Humus. - Bunt verfärbte Blätter bedecken den Boden und die Sonne scheint so golden wie sonst nie. - Die Blütenpracht des Sommers neigt sich dem Ende, bunte Blätter bedecken Wege und Beete, feuchte Oktobertristess schlägt sich auf Sträuchern und Gräsern nieder.*

Kromě toho ke slovesům s uvedeným valenčním rámcem můžeme zařadit i slovesa označující pokrytí povrchu nebo zaplnění objemu předmětu Y a obsahující ve svém významu již samotný prostředek pokrytí (MEANS). Ve skutečnosti odpovídá valenční rámec těchto sloves rámci «ACT₁ V_f PAT₄ MEANS». Protože je však samotný prostředek obsažen již ve významu slovesa samotného, jeho vyjádření na povrchové úrovni se zdá být nadbytečným. Pokud k němu dochází, dané doplnění slouží k upřesnění a jednoznačnému určení (především typu či druhu) daného prostředku. K těmto slovesům můžeme zařadit, například, slovesa označující pokrytí objektu (srov. *красить, бетонировать, никелировать, серебрить, золотить, бронировать*).

- *Мастера золотили и шпили церквей, и мебель, и ложки, и рамы для картин. - Церковь отреставрировали, побелили, купола позолотили. - Сыновья Сергей и Михаил уже писали иконы, дочь Варвара золотила купола. - Мананнан шил прекрасные башмаки и золотил обувь, женщины-сиды вышивали людям одежду. - Мы строим храмы, золотим купола, а о душе забываем. - В Англии золотят крыши автомобилей. - В Новгороде начали золотить купол Софийского собора.*
- *Nové kašny na plzeňském náměstí pozlatili. - Slavný hvězdář nechal poté zhotovit u studny nové roubení a některé části nechal pozlatit. - Šperky u nás zakoupené vám v případě zájmu můžeme také nechat pozlatit či porhodiovat, aby nedocházelo k oxidaci.*
- *Damals habe man Kreuz und Kugel nach einem Blitzschlag neu vergolden müssen. - Schaggi Streuli spielt in diesem Heimatfilm den Wirt Hans Egli, der nicht nur sein Wirtshaus Zum Goldenen Ochsen vergolden lassen will. - Viel Geld gespart wird auch dank der freiwilligen Helfer, die gegen ein bescheidenes Honorar Kuppeln vergolden, Fenster mit Mosaik einfassen oder auch putzen.*

Důležité je zmínit, že ne vždy slovesu tohoto typu odpovídá sloveso stejného typu i v jiném jazyce. Jako příklad můžeme uvést německé sloveso *fliesen* nebo české sloveso *dláždít*, která se sice mohou pojít s doplněním MEANS, avšak toto doplnění slouží pouze k upřesnění a bližší charakteristice prostředku pokrytí. Daná slovesa jsme určili jako ekvivalent pro ruské sloveso *выкладывать*, které je však významově obecnější a pro vyjádření dané typové situace je přítomnost doplnění MEANS ve větě nezbytně nutná. Na povrchové úrovni je potom toto doplnění v ruském jazyce vyjádřeno jménem v instrumentálu.

- *Пол выкладывали цветными плитками, шахматной мозаикой. - Если вы состоятельны, можете выложить пол белым мрамором. - Мы выложили пол в коридоре плиткой. - Пол можно выложить кафелем. - Трон стоял у стены, которую сплошь выложили одними изумрудами. - Здесь люди выложили стены в подъездах узорной гипсовой плиткой, которую сами и сделали. - Все помещения дома выложены бразильской керамической плиткой. - Дорожку, ведущую от калитки, лучше посыпать гравием или выложить булыжником.*
- *Zítora bude zedník dláždít chodbu v předsíni. - Podlahu v kuchyni jsme vydláždili italskou keramickou dlažbou. - Chtěla bych vydláždít terasu oblázky a drobným plaveným kamínkem. - Pokud chceme podlahu*

v interiéru vydláždít malými oblázkami, měly by mít oblázkami co nejrovnější povrch. - Balkon jsme opravili, vymalovali a vydláždili moderní dlažbou. - Cestu jsme vydláždili lomovým kamenem. - Chodník lze vydláždít také cihelnou dlažbou z hrubé keramiky. - Příjezdovou cestu ke garáži strýc vydláždil zatravnovací dlažbou. - Město se rozhodlo vydláždít cestu na hrad žulovou dlažbou.

- Als Feuerwehrmeister Michael Ufer gerade seinen Keller fliesen wollte, kam der Notruf aus dem Stadion. - Sie suchen eine Putzfrau, Sie wollen ein Bad fliesen oder ein Haus renovieren lassen? - Sie wollen das Badezimmer neu fliesen. - Am Wochenende hat der Vater den Boden in der Küche gefliest.

Na závěr charakteristiky základních valenčních rámců sloves označujících umístění je nutné zdůraznit, že tyto tři výše uvedené a popsané valenční rámce nejsou v žádném případě jediné, které se u zkoumaných sloves vyskytují. K základním valenčním rámcům jsme nezařadili slovesné rámce obsahující aktant označující výsledek děje (EFF), který se vyskytuje u několika sloves označujících umístění objektu na určitém místě určitým způsobem (srov. *выравнивать что во что, выстраивать кого во что, складывать что во что, составлять что во что*) nebo valenční rámec sloves popisujících situaci samovolného pokrytí obvykle neživého předmětu určitou látkou, kdy označení substance, již se předmět samovolně pokrývá, je už rovněž zakomponováno do významu slovesa samotného (srov. *стекло запотело, камень обомшел, хлеб заплесневел, решетка заржавела*).

- Он поднимал с пола мятые листки, вырванные из журнала «Огонек», разглаживал, читал и складывал в стопку. - Гаврила самозабвенно чистит ламповые стекла и подсвечники и целыми днями рубит и складывает в поленницу дрова. - Они здесь сбрасывали кирпичи с грузовиков и складывали в штабеля. - Там мама подавала из темной дыры узлы, чемоданы, табуретки, бабка принимала и складывала в кучу, а я стал носить. - Снопы складывали в крестцы. - Сено мы сложили вечером в конны.

- Ručníky jsem v koupelně složila na hromádku. - Když jsem byla malá, pomáhala jsem o prázdninách babičce skládat seno do kup. - Posečené obilí se ručně odebíralo a skládalo do snopů. - Dříve se obilí vázalo do snopů a snopy se skládaly do mandelů. - Tatínek dříví rozštípal a potom jsme jej vyskládali do hranice.

- Wir haben unbehandeltes Holz abgeladen und aufgestapelt. - Gerade mal einige wenige Kisten haben die Spargelstecher auf dem Hof aufgestapelt. - Vor sich hat er einige Bücher aufgestapelt, er hat seine Erlebnisse veröffentlicht. - Ich bin mit meinen Freunden schon seit neun Uhr hier und habe mitgeholfen, das Feuerholz aufzustapeln. - Die Handtücher im Bad hat sie so manierlich aufgestapelt, dass ich fast nicht wagte, mir eins zu nehmen.

- Очки у него запотели, он сорвал их с носа и принялся лихорадочно протирать. - Ничего не вижу, у меня очки запотели. - Лобовое стекло машины запотевало, и водитель включил дворники. - Ее морщинистое лицо покраснело, очки с толстыми стеклами запотели. - Банка с молоком запотела. - Я приняла душ, зеркало в ванной запотело. - Снова лилась вода, шел пар, запотевало зеркало.

- Jakmile jsem nastoupila do tramvaje, brýle se mi zamlžily a já jsem nic neviděla. - Láhev vína jsem dala chladit do ledničky, jakmile jsem ji vyndala, okamžitě se orosila. - Venku pršelo, byla mlha a čelní sklo auta se neustále zamlžovalo. - Napustila jsem si vanu horké vody, zrcadlo v koupelně se okamžitě začalo zamlžovat.

- Das Fenster in der Küche schwitzt. - Vor allem ist "richtiges Heizen und Lüften" notwendig, damit die Fenster nicht schwitzen. - Mir ist bei starkem Schneefall die Brille angelaufen. - Dadurch sind im Winter die Fenster vor Kälte angelaufen und im Sommer war es in dem Verkaufsraum heiß wie in einem Gewächshaus.

Valenční rámce všech výše uvedených sloves jsou obsaženy v rusko-česko-německém valenčním slovníku. Lexikální jednotky jsou ve slovníku uspořádány podle jednotlivých sémantických podskupin, v jejich rámci potom v abecedním pořádku. Jednotlivá slovníková hesla jsou strukturována jak z hlediska sémantiky jednotlivých doplnění, tak i z hlediska jejich morfemického vyjádření na povrchové úrovni věty. Vzhledem k různorodosti vyjádření především obligatorních volných doplnění označujících směr děje jsme si vědomi, že se s velkou pravděpodobností ne ve všech případech podařilo zachytit všechny možné způsoby morfemického vyjádření daného doplnění na povrchové úrovni a doložit je

пříkladovou větou. V souvislosti s tím je nutné zdůraznit, že další doplnění a rozšíření předkládaného valenčního slovníku je předmětem naší práce i v současnosti, kdy se věnujeme výzkumu valenčních vlastností sloves dalších sémantických skupin.

LITERATURA

HELBIG, G. - SCHENKEL, W. (1982): *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: Bibliographisches Institut.

LOPATKOVÁ, M. - ŽABOKRTSKÝ, Z. - KETTNEROVÁ, V. - SKWARSKÁ, K. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.

PANEVOVÁ, J. (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.

PANEVOVÁ, J. (1998): Ještě k teorii valence. *Slovo a slovesnost*, 59, 1-13.

PANEVOVÁ, J. (1999): Valence a její univerzální a specifické projevy. In: Hladká, Z. - Karlík, P. (ed.), *Čeština- univerzália a specifika*. Brno: MU, 29-37.

SGALL, P. (1967): *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha: Academia.

SGALL, P. (1998): Teorie valence a její formální zpracování. *Slovo a slovesnost*, 59, 5-29.

SGALL, P. (2006): Valence jako jádro jazykového systému. *Slovo a slovesnost* 67, 163-178.

SCHUMACHER, H. - KUBCZAK, J. - SCHMIDT, R. - de RUITER, V. (2004): *VALBU - Valenzwörterbuch deutscher Verben*. Tübingen: Günter Narr Verlag.

SVOZILOVÁ, N. - PROUZOVÁ, H. - JIRSOVÁ, H. (1997): *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia.

ŽAŽA, S. (1999): *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. Brno: MU.

АПРЕСЯН, Ю. Д. (2006): Типы соответствия семантических и синтаксических актантов. In: *Проблемы типологии и общей лингвистики*. Санкт-Петербург, 15-27. [online]. Dostupné z: <<http://www.philology.ru/linguistics2/apresyan-06.htm#1>>.

БАБЕНКО, Л. Г. (2002): *Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь. Простые глагольные предложения*. Москва: «Флинта», «Наука».

БАБЕНКО, Л. Г. (1999): *Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*. Москва: «Аст-Пресс».

ДЕНИСОВ, П. Н. - МОРКОВКИН, В. В. (1983): *Словарь сочетаемости слов русского языка*. Москва: «Русский язык».

КАЦНЕЛЬСОН, С. Д. (1972): *Типология языка и речевое мышление*. Ленинград: «Наука».

ЛЕБЕДЕВА, М. Н. (2003): *Словарь-справочник синтаксической сочетаемости глаголов*. Москва: Рус. яз. «Курсы».

РУДЕНКО, Е. Н. - ИВАШИНА, Н. В. - ЯУМЕН, Н. В. (2004): *Семантико-синтаксическое сопоставление славянских глаголов (на материале белорусского, польского, русского и чешского языков)*. Минск: БГУ.

ТЕНЬЕР, Л. (1988): *Основы структурного синтаксиса*. Москва: «Прогресс».